

ГЕНЕЗА ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ВАРІАНТ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

У статті аналізується роль політичного класу Росії в аспекті завдання модернізації країни. Показано, що хід змін від «елітного плюралізму» 1990-х рр. до авторитарного за характером режиму протягом 2000-х рр. свідчить про неготовність теперішнього політичного класу РФ до ролі модератора реформ.

N.Kononenko. Genesis of political class of a Russian Federation as variant of decision the problem of political subjection on post soviet space. In the article the role of political class of Russia in the aspect of task of country's modernization is analysed. It is shown that changes from «elite's pluralism» of 1990-th to the authoritarian mode during 2000-th testifies the unreadeness of nowadays political class of RF to the role of reforms' moderator.

Одне з найважливіших і найскладніших питань транзиту — це проблема ефективної діяльності суб'єкта (модератора) модернізації. Від того, наскільки адекватно система (суспільство) розв'язує проблему модератора перетворень залежать і результати політичних перетворень, і темпи та глибина соціально-економічних реформ, і імплантація країни як суб'єкта до участі в субрегіональних та світових процесах.

Традиційно функції суб'єкта перетворень виконує еліта та політичний клас суспільства, що модернізується. Наголосимо, що коли ми говоримо про політичний клас, то виходимо з парадигми, сформованої американським політологом Х. Лассуелом, який стверджував, що політична еліта — це верхівка правлячого класу. Таким чином, ми виходимо з того, що, по-перше, еліта — це частина політичного класу; по-друге, функціональні відмінності між елітою та правлячим класом полягають в тому, що варіанти для ухвалення політичних рішень розробляє (має розробляти) політичний клас, а остаточне рішення про реалізацію того чи іншого запропонованого варіанта ухвалює еліта (верхівка) політичного класу¹.

Оскільки успіх модернізації залежить від готовності ментальної, культурної, інтелектуальної, інституційної політичного

класу взяти відповідальність за темпи та напрями реформування суспільства, розуміння умов формування політичного класу, еволюції його структури, форм політичної інституціалізації є важливим напрямом модернізаційних досліджень. У межах цієї статті лаконічно розглянемо еволюцію політичного класу Російської Федерації. *Интерес до генези правлячого класу Росії зумовлений суб'єктним статусом цієї країни. Безперечно, період розвалу Радянського Союзу пов'язаний із кінцем епохи «біполярного світу». Втім, крах «біполярної моделі», геополітичне та економічне послаблення Російської Федерації в той період не спровокувало автоматичного викреслення цієї країни (і російського політичного класу) із переліку найвпливовіших світових суб'єктів. Більше того, геополітична суб'єктність Росії є фактором, що впливає на темпи та масштаби української модернізації, а й відповідно — на формування, діяльність та політичну філософію правлячого класу України.*

Специфіка сучасного політичного класу Російської Федерації зумовлена факторами, які визначали простір його формування. А саме:

– імперські ідеологічні стандарти, що сприяють консолідованим ментальним прагненням сучасного російського правлячого класу впливати на визначення політичного майбутнього пострадянських країн, які розглядаються ним як території традиційно-історичного впливу Росії;

– існування російських державницьких традицій, традицій формування російського політичного класу і, навіть, моделі функціонування політичного класу в умовах «модернізаційно-мобілізаційних» етапів розвитку країни, яка передбачає домінування бюрократичної групи в межах політичного класу країни;

– розпочатим (на момент розвалу СРСР) процесом формування російської політичної нації в умовах мультинаціональної країни;

– експорторієнтована економічна модель з певними диспропорціями, які полягали у домінуванні сировинних галузей економіки (нафта, газ, енергія, метал та решта) та існуванні розвинутої інноваційної частини економіки (ВПК, аерокосмічна галузь та інші).

Таким чином, новітній правлячий клас Росії формувався в межах впливової країни з традиціями домінування

а) держави щодо інтересів суспільства;

б) імперської ідеології як у суспільстві, так і серед правлячої еліти.

Починаючи аналізувати специфіку сучасного російського політичного класу в умовах «пострадянської демократизації», наголосимо на тому, що в межах цієї статті буде лаконічно розглянуто три етапи розвитку правлячого класу Російської Федерації. Перший етап — 1991–2000 рр. (президентство Б. Єльцина), для якого характерна «демократія еліт». Другий етап — 2000–2008 рр. (президентство В. Путіна) зі згортанням демократичних тенденцій у межах правлячого класу. І третій етап, який розпочався у 2008 р. і триває, пов'язаний із президентством Д. Медведєва і його наміром повернути російському правлячому класу конкурентну форму існування.

За часів же президентства Б. Єльцина слабкий президент (незважаючи на величезне коло конституційних президентських компетенцій), щоб втримати ситуацію під контролем, мав маневрувати між різними сегментами — новими і старими — правлячого класу, що і створювало ефект «демократичного співіснування» різних його груп. Відповідь на питання, між якими групами правлячого класу був змушений маневрувати Б. Єльцин, тісно пов'язана зі структурним аналізом пострадянського політичного класу Росії, донорами якого були як нові політичні актори (олігархи, регіональні еліти, політичні партії), які прагнули політичної легалізації, так і частина радянської номенклатури, що адаптувалася до нових реалій.

Перший період формування класу нових російських капіталістів тривав з 1986 по 1994 рр. Протягом 1986–1992 рр. відбулася «номенклатурна приватизація» фінансових установ і експорторієнтованих галузей через створення частиною адаптованої до нових реалій радянської номенклатури «класу уповноважених» (переважно — з представників центральних керівних органів ВЛКСМ) для здійснення підприємницької діяльності. 1992–1994 рр. — час відкритої приватизації промисловості і створення бізнес-еліти. Старт розвитку російського капіталізму дослідники пов'язують з липнем 1986 року, коли ЦК ВЛКСМ дозволив створення єдиної загальнонаціональної системи науково-технічної творчості молоді, суб'єктам якої було рекомендовано працювати на умовах «самофінансування» і мати справу з готівковими грошима.

Другий період еволюції російської бізнес-еліти 1994–2000 рр. пов'язаний із заставними аукціонами (де-юре держава позичала у приватних банків кредитні гроші, передаючи у тимчасове керування бізнес-еліти найбільш привабливі активи; де-факто —

суб'єкти процесу розуміли, що держава кредити не поверне, йшлося про придбання за демпінговими цінами державної власності), початком формування як загальноросійських, так і регіональних фінансово-промислових груп та режиму олігархату. Пік впливу бізнес-еліти припадає на період 1996–1998 рр. У цей час олігархічні групи не лише реструктуризують власні бізнес-імперії, а починають здійснювати як *безпосередній* особистий вплив на ухвалення владою найважливіших політичних і кадрових рішень, так і *опосередкований* політичний вплив, делегуючи у виконавчу владу своїх представників (що стають частиною бюрократичної складової політичного класу), фінансують діяльність парламентських партій і мають своїх представників у цих партіях (набуваючи, таким чином, представництва у електоральній та легіслатурній частині російського політичного класу).

«Регіональний феодалізм» — таку характеристику стану російських регіональних еліт наприкінці 90-х рр. минулого століття дає російський політолог Г. Голосов, роблячи акцент на децентралізації регіональних політичних режимів стосовно Москви та авторитарному наповненні більшості з них². Відміна Б.Єльциним регіональних виборів у 1991 р., а потім — у 1994 р. стала серйозним фактором консервації місцевих еліт. Проведення ж прямих виборів у 1997 році в суб'єктах Федерації лише активізувало консолідацію авторитарних регіональних режимів: ті губернатори, яких було переобрано, почали знищувати опозицію; в тих же регіонах, де переміг представник опозиції, опозиція просто припинила своє існування.

На нашу думку, інституціалізація нових акторів (олігархів, регіональних лідерів) у межах політичного класу відбувалася протягом двох електоральних циклів: 1995–1996 рр. і 1999–2000 рр. Щодо виборчої кампанії 1995–1996 рр., то вона сприяла:

– швидкому формуванню і легалізації політичного впливу олігархату в межах правлячого класу та його входженню в політичну еліту країни;

– переходу регіональних лідерів з аутсайдерів до впливової інсайдерської частини політичного класу;

– розумінню того, що навіть впливові «партії влади» та інші парламентські партії (КПРФ, ЛДПР) в умовах російського політичного дизайну можуть розглядатися лише як інструмент входження в політичний клас і не гарантують зростання політичної ваги;

– розуміння того, що саме контроль над власністю, фінансами та медіа дозволяють мати політичне представництво.

Електоральний цикл 1999–2000 рр. став кульмінацією періоду «елітного плюралізму» (або «демократії еліт») і в той же час закрив тенденції для використання практики формального використання процедури звернення до електорату під час виборів і формування ілюзії політичної безальтернативності.

Розуміння еволюції нових політичних акторів дає уявлення про якісні характеристики (діяльність, прагнення, цінності та інше) політичних «донорів» правлячого класу і свідчить про неможливість виконання ними на період 90-х рр. ХХ ст. функцій провайдерів (суб'єктів) постіндустріальної модернізації. Нові політичні актори були зацікавлені на той момент у збереженні status quo, який передбачав обмеження конкуренції на всіх рівнях і в економіці, і в політиці. Вище вже йшлося про те, що процес формування економічного та політичного капіталів відбувався методами *пільгового, неконкурентного* привласнення державної власності під протекторатом держави і комерціалізації адміністративно-розпорядних функцій бюрократичного апарату. Така система надавала зручні можливості для повного і безмежного домінування олігархії — на макрорівні, регіональним елітам — на місцевому рівні. В умовах же постіндустріальної економіки контроль над сировиною ще не свідчить про успішність, а лідерство вимагає постійного підтвердження³.

Центральним сюжетом «демократії еліт» стала конкуренція протягом 1999 року двох фракцій правлячого класу, сформованих у середині виконавчої влади, що прагнули її очолити та сформувавши нову урядову коаліцію. Втім, унаслідок виснажливої парламентської кампанії у 1999 р. блок Є. Примакова — Ю.Лужкова «Батьківщина — вся Росія» програв боротьбу і на президентських виборах 2000 року блок «Батьківщина — вся Росія» вже не виставляє свого претендента на посаду президента. Фактично, відмова після поразки на парламентських виборах 1999 р. керівників блоку «Батьківщина — вся Росія» від свого кандидата на президентських виборах 2000 р. та швидке зростання рейтингу в.о. президента Росії В.Путіна зумовили те, що вперше в новітній Росії результати кулуарних домовленостей всередині політичного класу щодо кандидатури політичного наступника чинного президента були фактично лише парафовані виборцями під час березневого голосування 2000 р. Обрання В.Путіна президентом

Росії у першому турі і конкуренція на виборах із представниками лише старої опозиції зразка 90-х рр. створили ілюзію «політичної безальтернативності» в межах політичного класу і стали небезпечним початком згорання «елітного плюралізму».

Сценарій, реалізований новим російським президентом В.Путіним протягом 2000–2008 рр., концептуально перебував у межах традиційної поведінки російської влади у разі здійснення останньою масштабних модернізаційних перетворень (епоха І.Грозного, Петра Першого, Й.Сталіна) і маневренність якої обмежується часом, соціальними і зовнішньополітичними чинниками. Зазвичай, суб'єкт російської модернізації (а це — не еліта загалом і не елітна група, а впливовий і харизматичний лідер) обирав стратегію зростання тиску держави на економічну та соціальну сфери суспільства. В політичній площині — вибір робився на користь авторитарних методів керівництва суспільством. Політичним базисом (найбільш задіяною фракцією політичного класу у розробці і реалізації політичних рішень) російських авторитарних режимів ставала лояльна до лідера-харизмата бюрократія, залежність якої від лідера, що привів її до влади, є абсолютною.

Отже, Путін не став новатором у сенсі вибору методів модернізації. Погоджуємося з думкою російського політолога Б.Макаренка стосовно того, що головним змістом внутрішньої політики В.Путіна протягом двох президентських каденцій було, по-перше, створення моноцентричного центру влади і, по-друге, демонтаж «демократії еліт», яка дозволяла протягом 90-х рр. ХХ ст. різним суб'єктам політичного класу, контролюючи ресурси, створювати політичні інститути і вирішувати питання їх легалізації (а й, відповідно, свого впливу) шляхом апеляції до електорату (виборів)⁴. Основні інструменти (технології) демонтажу «демократії еліт» — ресурсний авторитаризм, реформування виборчого законодавства і концентрація політичного впливу в межах бюрократичної групи правлячого класу.

Економічні результати президентства В.Путіна — спірні та неоднозначні. Впливовий американський журнал, аналізуючи економічні результати президентства Путіна, зазначає, що економіка не лише повернула собі втрачені у середині 90-х рр. позиції, а й створила життєздатний сектор послуг, який був практично відсутній у Радянському Союзі⁵. Втім, російський аналітик О. Полухін стверджує, що економічне зростання зумовлене не політикою уряду Путіна, а зростанням цін на нафту, різкою девальвацією рубля

у 1998 році та ліберальними реформами 90-х рр. ХХ ст⁶. Перший заступник керівника Адміністрації президента В.Сурков, виступаючи у березні 2009 року на форумі «Стратегія 2020» з аналізом причин і наслідків глибокої рецесії, в яку увійшла Росія наприкінці 2008 р., зазначив, що російське економічне зростання — є похідною від кулі, яку надули американці, оскільки Росія не заслуговувала на це зростання⁷. На нашу думку, політичний дизайн путінської Росії (дизайн політичного класу — в т.ч.) був лише інструментом реалізації певних економічних завдань, наслідком реалізації яких стало зростання ВВП у 2000 році — 10%, у 2001 р. — 5,7%, у 2002 р. — 4,9%, у 2003 році — 7,3%, у 2004 році — 7,1%, у 2005 році — 6,5%, у 2006 році — 6,7%⁸.

Як вже було сказано, технологією нейтралізації політичного впливу олігархів став «ресурсний авторитаризм». Так, у лютому 2000 р. президент В.Путін зустрівся із впливовою частиною політичного класу — олігархами ельцинської доби і повідомив про необхідність запровадження рівної дистанції між владою і бізнесом. Майновий status quo було гарантовано лише тим власникам, які були згодні грати «за правилами Кремля». Вже протягом першого року президентства Путіна «технократи» (А.Міллер, Д.Медведев, Д.Козак) та «силовики» (С.Іванов, В.Іванов, С.Богданчиков, Б.Гризов, С.Міронов, М.Патрушев) — ті фракції політичного класу, на які покладався в розробці та реалізації політики президент, повернули державі право контролювати використання приватними власниками ресурсів і регулювати, таким чином, або продаж несанкціонованому покупцеві, або використання ренти для реалізації власних політичних цілей. Фактично, йдеться про створення найбільш впливовою частиною путінського політичного класу системи розподілу ресурсів за принципом політичної лояльності. В таких умовах лідер може дозволити собі зберігати політичний демократичний дизайн, авторитарно регулюючи при цьому доступ з боку «лояльних» фракцій політичного класу до власності, фінансів і медіа.

На прикладі окремих нелояльних представників олігархічної частини політичного класу було продемонстровано, як буде діяти новий владний механізм у разі нерозуміння нових правил політичної гри. Так, власник холдингу ЗАО «Медіа-міст» В.Гусинський у 2000 році був змушений передати акції каналу НТВ Газпрому на умовах, запропонованих Газпромом, і емігрувати. У тому ж році емігрує і Б.Березовський, продавши контрольний

пакет акцій каналу ОРТ Роману Абрамовичу, який, на відміну від Абрамовича, був готовий співпрацювати з Кремлем. Найбільш неприємна операція з нейтралізації впливу олігархів ельцинської доби була застосовано стосовно М.Ходорковського, який був заарештований 25 жовтня 2003 року за звинуваченнями у порушеннях, які мали місце під час приватизації ЗАО «Апатит». У 2005 році Ходорковський був засуджений за невиконання податків. Зазначимо, що до арешту Ходорковський робив грошові внески до правих партій «СПС» та «Яблука» та заявляв про намір піти з ЮКОСу у 2007 році (за рік до президентських виборів), що спровокувало думки про те, що молодий та амбітний олігарх обмірковує політичне майбутнє⁹. В грудні 2004 року з метою врегулювання боргових забор'язань ЮКОСу перед державою було продано її компанію «Юганскнафтогаз». А у 2005 р. Р.Абрамович продав державі 75,7% акцій «Сибнафти».

Реформування виборчого законодавства — політична технологія централізації регіональних еліт та встановлення домінування бюрократів над партійними фракціями політичного класу. Першими кроками щодо обмеження регіонального авторитаризму стали:

- запровадження у 2000 р. 7 великих федеральних округів, на чолі яких перебували мегагубернатори, виведені за межі легітимізації свого статусу на виборах;

- надання президенту конституційної можливості розпускати регіональні парламенти у разі ухвалення останніми законів, що суперечать нормам федерального законодавства.

Як механізм, який би повністю «розкрив» регіональні режими для центру, було обрано федеральні партії. Новий закон про вибори, ухвалений у 2001 році і доповнений протягом двох наступних років, був спрямований на скорочення партійних пропозицій та повну підконтрольність виборчого процесу не місцевій владі, а федеральній¹⁰. Як наслідок, найбільш впливова фракція політичного класу — бюрократична, отримала повну підконтрольність виборчого процесу, залежність результатів виборів від власних розпоряджень, пропрезидентську конституційну більшість у Державній думі, повну контрольованість законодавчого процесу і бездіяльну «клубну» другу парламентську палату — Раду Федерації. Замість законодавчої лабораторії, контролера діяльності уряду та коаліційного його формування, партійні фракції Державної думи перетворилися на канцелярську службу президентського

секретаріату та уряду, які були опановані представниками надзвичайно впливової і практично неконтрольованої бюрократичної фракції правлячого класу сучасної Росії. Про такий стан речей свідчать дані, наведені О.Гаман-Голутвіною, відповідно до яких:

- не було жодної незгоди із кадровою пропозицією В.Путіна;
- скоротилася кількість депутатських слідчих комісій: протягом 1993–1999 рр. таких спеціальних депутатських комісій працювало 60, протягом 1999–2007 рр. — 29;

- Державна дума ухвалює практично всі президентські законопроекти: 1996–1997 рр. — ухвалено 35% президентських законопроектів; 1999 р. — 60%; 2000 р. — 100%¹¹;

Найбільш впливова — бюрократична — фракція політичного класу (вплив якої фактично не залежав від результатів виборів, представники якого приходили до влади разом із патроном) часів президентства Путіна складалася з 4 груп: «родинна» група, ліберали, технократи і силовики. Путіну, що вибудовував моноцентричну і персоніфіковану владу, був тактично вигідний атомізований характер його найближчого оточення, оскільки така ситуація укріплювала його позиції як безумовного арбітра у разі виникнення протиріч у межах політичного класу.

«Родинна» група, яка здійснювала серйозний вплив на політику у перший президентський термін В.Путіна, об'єднувала тих представників політичного класу (керівник секретаріату президента до 2003 р. О.Волошин, прем'єр-міністр до 2004 р. М.Касьянов, генеральний прокурор В.Устинов), які прийшли у владу за часів президента Б.Єльцина і були надзвичайно наближеними до родини першого російського президента. Останнім її впливовим членом у владі залишився заступник керівника Адміністрації президента В. Сурков, розробник теорії «суверенної демократії», яка розглядалася його автором як ймовірна ідеологічна платформа російської бюрократії.

Група «путінських лібералів» представлена економістами, що прийшли до влади разом із Путіним, серед яких найбільш впливовими і відомими фігурами були Герман Греф (до 2007 р. міністр економічного розвитку та торгівлі) та Олексій Кудрін (міністр фінансів). Обидва представники групи ліберальних демократів прийшли у владу завдяки особистому знайомству із Путіним під час спільної праці в мерії Санкт-Петербурга. До цієї групи примкнув і впливовий за президентства Б.Єльцина Анатолій Чубайс.

Група «технократів» очолювалася керівником правління ОАО «Газпром» О.Міллером (колишній підлеглий Путіна по зовнішніх зв'язках в мерії Санкт-Петербурга) і тоді — першим віцепрем'єром — Д.Медведєвим (колишній радник мера Санкт-Петербурга Анатолія Собчака) і на той момент міністром регіонального розвитку РФ Д.Козаком. Неформальним лідером ліберальної та технократичної груп бюрократичної фракції політичного класу був Д.Медведєв, який переміг у кулуарній боротьбі за статус «наступника» В.Путіна представників «силової» групи бюрократів і став у 2008 році третім президентом Російської Федерації.

Найвпливовішою групою бюрократичної фракції політичного класу часів президентства Путіна (особливо його першої каденції) були «силовики». Саме військові становили ґрунт управлінської мережі Путіна, яка дала змогу в короткий період часу поновити контроль політичного класу над всіма ключовими суспільними процесами і зробила більш впевненою федеральну владу: результат узгоджуваних процедур і результати виборів були прогнозовані. Така «прогнозованість» означала збереження демократії, але практично в імітаційній формі. За даними О.Криштановської, вже на період 2002 року кожен четвертий представник політичного класу був військовим, що дозволило дослідниці запропонувати вважати режим Путіна «ліберальною мілітократією» (в межах якої фактична влада військових здійснюється в межах політичної системи із фасадними ознаками демократії)¹². Ідеологія «силовиків» передбачала також внесення рішучих змін у співвідношення влади і бізнесменів: «силовики» вважали, що вплив бізнесу на владу потребує корекцій шляхом підпорядкування бізнесу владі і створення в привабливих сировинних та інших експортноорієнтованих галузях монополій за державної участі як ключового власника. Ключовими акціонерами і керівниками цих холдингів мали стати державники, якими «силовики» вважали себе.

Політичний режим Путіна, що базувався на піднесенні «силовиків» серед інших фракцій політичного класу, політичному і, що особливо важливо, — іделогічному моноцентризмі і ресурсному автократизмі, стабілізував розбалансовану політичну конструкцію Росії після Єльцина, але не створив інститутів для остаточного завершення модернізаційних перетворень у країні¹³. Так, наприкінці свого президентства В.Путін, занепокоєний необхідністю і водночас неможливістю проведення модернізації, у 2007 році підписує низку законів, які передбачають перерозподіл держав-

ної власності (яка оцінюється у 80 млрд дол.) і фінансів (близько 36 млрд дол.) в атомній та оборонній галузях на користь державних корпорацій, які було виведено з-під контролю уряду і підпорядковано безпосередньо президенту. Російський дослідник Вадим Волков, аналізуючи цю тему, наголошує на тому, що некоректно зводити логіку створення держкорпорацій лише до особистих і корпоративних інтересів. *Той факт, підкреслює дослідник, що майно державних корпорацій було виведено за межі урядової юрисдикції, головного апарату держави (контрольованого саме бюрократичною фракцією політичного класу), свідчить про те, що керівництво країни розуміло неефективність останнього, його неспроможність забезпечити майнові гарантії і провести реформу держави.* «Виділення групи управлінців, яким довіряє Путін, які не будуть обмежені формальними процедурами узгодження і контролю бюджетних фінансів, але на яких покладається завдання інфраструктурної перебудови цілих економічних галузей — це крок відчаю», — зазначає Волков¹⁴.

Створена В.Путіним владна модель обумовлювала існування певних вимог до електорального циклу 2007–2008 року з погляду збереження стабільної ситуації в країні, а точніше — status quo. По-перше, потрібно було розробити і створити таку модель стримувань і противаг, яка б залишила, з одного боку, незмінною систему балансів інтересів, з іншого, — суттєво обмежила б наступника Путіна. По-друге, президент не мав стати «кульгавою качкою» (слабким президентом на період виборчих кампаній). Якщо б таке сталося, то це серйозно б змінило взаємини глави держави із політичним класом, представники якого отримували власність або адміністративний ресурс в обмін на повну лояльність до президента РФ. По-третє, потрібно було запровадити після виборів офіційний режим діархії (спільного керування). Фактично, все це і було зроблено: Путін очолив партію «Єдина Росія», яка перемогла на виборах і здобула конституційну більшість в Державній думі. Внаслідок внесених змін до Конституції, що значно збільшили коло повноважень прем'єр-міністра, і після інаугурації на президентську посаду Д.Медведева В.Путін перейшов на роботу в уряд.

У своєму інаугураційному виступі новий російський президент Д.Медведев зазначив, що базовим завданням вважає «подальший розвиток громадянських та економічних свобод, створення нових громадянських можливостей»¹⁵. Навіть такі напівпрозорі і досить абстрактні висловлювання третього російського президента

щодо своїх майбутніх планів були підґрунтям для інтелектуалів та аутсайдерських груп політичного класу ставити питання про *можливість повернення до конкурентного демократичного політичного середовища, в тому числі — до нормального балансу взаємин між різними групами і підгрупами політичного класу*. Ймовірність такого перебігу подій пов'язували із такими факторами, як відсутність досвіду роботи Дмитра Медведєва в силових структурах, походження (родина пітерських викладачів вищої школи), освіта, вік і ліберальні погляди¹⁶.

Утім, закладена Путіним у режим діархія усе ще працювала. Так, у 2008 році практично всі державні представники на підприємствах, якими керувала держава (ринкова вартість цих активів 460 млрд дол.), були переназначені, що свідчить про те, що всі топ-менеджери путінської доби (переважно — представники військово-бюрократичного сегмента) зберегли свій домінуючий статус, порівняно з іншими фракціями політичного класу, і сигналізувало про те, що «нова влада» працює за старим алгоритмом — поки що робить ставку на цілком залежний від неї бюрократичний сегмент¹⁷. А вже перші кадрові призначення нового прем'єр-міністра В.Путіна змусили аналітиків зробити висновок про те, що обрання нового президента не стало початком глобального оновлення еліти. «Оновлення влади (еліти — прим. авт.) не відбулося, — пише політолог П.Салін, — нові призначення в уряді і в адміністрації свідчать про те, що В.Путін прагне і має всі підстави зберегти за собою абсолютне домінування в російській політиці»¹⁸.

Якщо склад елітного загону політичного класу в період 2008–2009 рр. не зазнав структурних змін, то серйозні корективи почали відбуватися в межах політичного класу, перш за все — в середині його бюрократичного сегмента. Навколо фігури Д.Медведєва об'єдналися представники «московської» групи (О.Волошин, А.Чубайс, А.Дерипаска) або, як її ще називали, група «ображених» попередньою владою. Друга група на чолі із С.Собянїним та А.Усмановим складалась із відносно нових людей у владі. І третя група — «ліберальні силовики» — В.Черкесов та В.Золотов, які прагнуть реформ у силових структурах, ринкової економіки та плюралістичної демократії¹⁹. Таке перегрупування бюрократичного сегмента політичного класу навколо Д.Медведєва і створення останнім своєї «клієнти» свідчить про те, що новий президент не виключає для себе статусу самостійної політичної фігури. Вже після першого року президентства впливовий ами-

канський Foreign Policy робить висновок про те, що в плани Д.Медведева входить взяти владу у свої руки. Поки нафтове процвітання було фактом, населення приймало правила гри, запропоновані Путіним: терпіти достатньо корумповану владу і обмеження громадських свобод в обмін на зростання стандартів життя. Втім, коли російська економіка лежить в руїнах, тріщить по швах і суспільна угода. Прості росіяни виходять на вулиці і вимагають змін, які Путін в його новому політичному статусі не в змозі здійснити. Д.Медведев завжди прагнув, щоб його вважали певною мірою реформатором, і під час кризи почав дистанціюватися від Путіна. Політичні розходження: антикризові дії, межі повноважень прокуратури, застосування сили проти демонстрантів. Кадрові розходження: Медведев запропонував проводити кооптацію частини політичного класу (його бюрократичного сегмента) не за схемою кулуарних торгів, а шляхом відкритого відбору («золота тисяча») професіоналів, що репрезентують різні політичні сили²⁰.

Наскільки принципово і послідовно Дмитро Медведев готовий поновлювати чи вводити елементи політичної конкуренції та ринкової економіки до російського сьогодення — питання відкрите. Ось лише окремі питання з сучасного порядку денного: чи є готовність у президента, еліти, політичного класу працювати в системі поліцентризму, замість звичної моноцентричної моделі; чи є серйозні наміри позбавлятися від «домінування» бюрократичної фракції політичного класу і рухатися в напрямі цивілізованої, консенсусної та інституціонально коректної співпраці різних центрів політикуму, що, нарешті, дасть країні суб'єкта модернізації не як окремої особи, а як цілого політичного класу; чи є розуміння того, що виклики світової економічної кризи вимагають нового ставлення до розподілу ренти, структури економіки та ролі держави в процесах економічного регулювання. Очевидно, що відповіді на ці питання є, але поки що вони не формалізовані. Не виключено, що є навіть розуміння в середині певних верств політичного класу, що без змін наявного політичного та економічного каркасу не буде руху вперед. Чи є бажання і політична воля щось змінювати — покаже час.

---

¹ Див.: Власть, коррупция и честность (Антология зарубежной и отечественной мысли) /Рогоу А.А., Лассуэл Г.Д. — М., 2009. — 179 с.

² Голосов Г. Электоральный авторитаризм в России // Pro et Contra. — М., 2008. — 1 февраля. — С. 22–36.

³ Див.: Афанасьев М. Невыносимая слабость государства. — М.: РОССПЭН. — 2006. — С. 108–111.

⁴ Див.: Макаренко Б. Нанопартийная система // Pro et Contra. — М., 2007. — Июль-август. — С. 9.

⁵ Грэм Т. Царь — модернизатор // The Wall Street Journal, 22 января 2008. — <http://inosmi.ru/stories/01/05/29/2996/239054.html>

⁶ Див.: Сухоруков В. // rbc.ru — М. — 2009. — 3 марта. — <http://top.rbc.ru/politics/03/03/2009/284110.shtml>

⁷ Див.: Сурков В.: Наша политическая система справится с кризисом // rbc.ru — М. — 2009. — 3 марта. — <http://top.rbc.ru/politics/03/03/2009/284110.shtml>

⁸ Див.: Основные социально-экономические индикаторы уровня жизни населения — http://www.gks.ru/free_doc/2006/b06_11/07-01.htm

⁹ Див.: Ходорковский готов проспонсировать единороссов // Коммерсантъ. — М., 2003. — 18 апреля. <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?newsid=65481>

¹⁰ Див.: Голосов Г. Вказ. праця. — С. 26; Див.: Любарев А.Е. Российские выборы: от перестройки до суверенной демократии. — М.: Аспект Пресс, 2006.

¹¹ Див.: Гаман-Голутвина О. Российский парламентаризм в исторической ретроспективе и сравнительной перспективе // Полис. — М., 2006. — №2. — С. 36.

¹² Див.: Крытштановская О. Режим Путина: либеральная милитократия // Pro et Contra. — М., 2002. — №4. — С. 159–180.

¹³ Див.: Макаркин А. Российские элиты и кремлевские атомы // Pro et Contra. — М., 2007. — Июль-сентябрь. — С. 19–29; Див.: Новый режим и политические реформы. — <http://humanities.edu.ru/db/msg/28130>

¹⁴ Див.: Волков В. Госкорпорации: институциональный эксперимент // Pro et Contra. — М., 2008. — Сентябрь-декабрь. — С. 75–88.

¹⁵ Див.: Там само. — С. 75–88.

¹⁶ Цит. за: Медведев вступил в должность Президента. — <http://www.rian.ru/>

¹⁷ Див.: Медведев Р. Дмитрий Медведев — Президент Российской Федерации. — М.: Время, 2008.

¹⁸ Див.: Мазнева Е. Команда преемника // Ведомости. — 2008. — №21. — 6 февраля.

¹⁹ Див.: Салин П. Третий срок президента Путина: кадры решают все // Политический класс. — 2008. — №48 (декабрь). — С. 24–32.

²⁰ Див.: Там само. — С. 24–32.